

แนวพระราชดำริเรื่องการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน

โดย นายปานเทพ กล้าณรงค์ราญ

ที่ปรึกษาสำนักงาน กปร.

พระราชดำริ

“...หลักสำคัญว่า ต้องมีน้ำ น้ำบริโภคและน้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้า คนอยู่ได้ แต่ถ้าไม่มีไฟฟ้า ไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้...”

(พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๒๕)

จากพระราชดำริข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับน้ำในฐานะที่ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และหากพิจารณาถึงโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่มีอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นโครงการพัฒนาด้านแหล่งน้ำ ซึ่งอาจจัดเป็นหมวดหมู่คือ การแก้ปัญหาปัญหาน้ำขาดแคลน การแก้ปัญหาน้ำท่วม และการแก้ปัญหาน้ำเสีย

ในการพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งน้ำนั้น มีลักษณะสำคัญๆ ดังนี้

- ๑) การพัฒนาแหล่งน้ำมีลักษณะเป็นการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ กล่าวคือสามารถแก้ปัญหาทั้งน้ำท่วม น้ำขาดแคลน น้ำเสีย และฟื้นฟูพัฒนาป่าไม้
- ๒) การพัฒนาแหล่งน้ำมีลักษณะบูรณาการ คือมีการพัฒนาด้านอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย เช่น การพัฒนาการเกษตร การพัฒนาที่ดิน การพัฒนาอาชีพเสริม การพัฒนาการสาธารณสุข เป็นต้น
- ๓) การพัฒนาแหล่งน้ำเป็นการประยุกต์ใช้หลักของธรรมชาติในการแก้ปัญหา เช่น การใช้น้ำดีไล่น้ำเสีย เป็นต้น

- ๔) การพัฒนาแหล่งน้ำจะเป็นรูปแบบใดต้องเหมาะสมกับรายละเอียดสภาพภูมิประเทศเสมอ
- ๕) การพิจารณาวางโครงการแหล่งน้ำต้องเหมาะสมกับสภาพแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น
- ๖) การพิจารณาถึงความเหมาะสมในด้านเศรษฐกิจสังคมของท้องถิ่น หลีกเลี่ยงการเข้าไปสร้างปัญหาความเดือดร้อนให้กับคนกลุ่มหนึ่ง โดยสร้างประโยชน์ให้กับคนอีกกลุ่มหนึ่ง ไม่ว่าประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเกี่ยวกับการลงทุนนั้น จะมีความเหมาะสมเพียงใดก็ตาม
- ๗) การมีส่วนร่วมของราษฎร ในการแสดงความคิดเห็น ในการเสียสละที่ดิน หรือในการดูแลบำรุงรักษาสิ่งก่อสร้างนั้นต่อไป

การแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริที่เกี่ยวกับปัญหาการขาดแคลนน้ำไว้ว่า “น้ำ เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในงานเกษตร แม่ดินจะดีไม่ดีบ้าง หรือมีอุปสรรคทางด้านอื่นๆ ถ้าแก้ปัญหาในเรื่องแหล่งน้ำที่จะใช้ในการเพาะปลูกได้แล้ว เรื่องอื่นๆก็จะพลอยดีขึ้นติดตามมา”

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่มีวัตถุประสงค์เพื่อบรรเทาปัญหาการขาดแคลนน้ำ ได้แก่

๑. การทำฝนเทียมหรือฝนหลวง ซึ่งมีพระราชดำรินในเรื่องนี้เมื่อปี ๒๔๕๕ ให้มีการค้นคว้าหาทางแปรสภาพไอน้ำในอากาศให้เกิดเมฆ แล้วเร่งให้กลุ่มเมฆมีการรวมตัวกันแน่นขึ้น จนเกิดเป็นฝนในช่วงเวลาที่ต้องการ
๒. การพัฒนาแหล่งน้ำ เช่น อ่างเก็บน้ำ ฝ่ายทดน้ำ งานขุดลอกหนอง/บึง และงานขุดสระเก็บน้ำประจำไร่นา เพื่อกักเก็บน้ำผิวดินไว้ใช้ ไม่ให้ไหลลงทะเลไปโดยเปล่าประโยชน์ นอกจากนี้ ยังมีพระราชดำริให้เชื่อมโยงแหล่งน้ำต่างๆ ที่ก่อสร้างขึ้นและอยู่ใกล้เคียงกัน เพื่อผันน้ำในลักษณะจากอ่างใหญ่สู่อ่างเล็กและอ่างเล็กสู่สระเก็บน้ำประจำไร่นาดังเช่นที่วัดมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี หรือผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำ

จากลุ่มน้ำหนึ่งไปยังอีกลุ่มน้ำหนึ่ง ดังเช่นการก่อสร้างอุโมงค์ผันน้ำ จากอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่ อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ลอดภูบักดี และพื้นที่ป่าคุณภาพชั้นลุ่มน้ำ ๑ เอ มายังพื้นที่การเกษตรของ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำลำพะยังตอนบนฯ อำเภอเขาวง จังหวัด กาฬสินธุ์ หรือเชื่อมโยงในลักษณะเครือข่ายอ่างเก็บน้ำ หรือเรียกอีก อย่างหนึ่งว่า อ่างพวง ดังที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี และ ประจวบคีรีขันธ์ เพื่อผันน้ำจากอ่างที่มีศักยภาพดีกว่า มายังอ่างที่มี ศักยภาพน้อยกว่า สามารถกระจายน้ำเข้าสู่ระบบ ให้สามารถช่วยเหลือ พื้นที่ทางการเกษตร และการอุปโภคบริโภคอย่างทั่วถึง ทำให้สามารถ ใช้น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะปริมาณน้ำที่ผันเข้าสู่ระบบส่วน ใหญ่จะผันน้ำปริมาณส่วนเกินของอ่างตัวแม่ ซึ่งจะต้องล้นอ่างทิ้งลงสู่ ลำห้วยออกสู่ทะเลเป็นประจำ

การแก้ปัญหาน้ำท่วม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณา รูปแบบของโครงการป้องกันน้ำท่วม ให้มีความเหมาะสมกับแต่ละท้องที่ โดยโครงการ ป้องกันน้ำท่วมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีลักษณะต่างๆ ดังนี้

๑. การก่อสร้างคันกันน้ำ ด้วยการถมดินบดอัดแน่น เช่น คันกันน้ำ โครงการบรรเทาอุทกภัยกรุงเทพมหานคร และปริมณฑลอัน เนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งสามารถป้องกันน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา และคลองโดยรอบกรุงเทพมหานคร
๒. การก่อสร้างทางผันน้ำ โดยเป็นการขุดคลองสายใหม่เชื่อมต่อกับลำ น้ำที่มีปัญหาน้ำท่วม เช่น การผันน้ำจากแม่น้ำโก-ลก ในจังหวัด นราธิวาส ให้ออกสู่ทะเลด้านตะวันออก โดยการขุดคลอง มูโนะ ซึ่ง ช่วยในการกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรในช่วงฤดูแล้งได้ด้วย
๓. โครงการ “แก้มลิง” ซึ่งเป็นการขุดลอกคลองชายฝั่งทะเลตะวันตก และตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาให้เป็นคลองพักน้ำขนาดใหญ่

แล้วระบายออกสู่ทะเล โดยใช้หลักทฤษฎีแรงโน้มถ่วงของโลก หรือน้ำขึ้นน้ำลงตามธรรมชาติ โดยมีการขยายโครงการไปยังจังหวัดชุมพร (แก้มลิงหนองใหญ่) และจังหวัดสงขลาอีกด้วย

๔. การก่อสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ โดยเป็นการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำปิดกั้นระหว่างหุบเขา หรือเนินสูง ที่บริเวณต้นน้ำของลำน้ำสายใหญ่ หรือ แควสาขา เพื่อเป็นการกักเก็บน้ำ ไว้เหนือเขื่อนในอ่างเก็บน้ำ เพื่อเป็นการรองรับน้ำป่าไหลหลาก เช่น เขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
๕. การระบายน้ำออกจากที่ลุ่ม เป็นการระบายน้ำออกจากที่ลุ่มต่ำ โดยคลองระบายน้ำและการสูบน้ำ

การแก้ปัญหาหน้าแล้ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้แก้ปัญหาหน้าแล้ง ด้วยหลักการของธรรมชาติ ด้วยวิธีการที่เรียบง่าย ประหยัด และเหมาะสมกับพื้นที่ โดยทรงพระราชทานแนวพระราชดำริเรื่องการบำบัดน้ำเสียไว้ดังนี้คือ

๑. “น้ำดีไล่น้ำเสีย” คือ การบำบัดน้ำเสีย โดยใช้น้ำดีผลักดันและเจือจางน้ำเน่าเสีย ให้ออกจากแหล่งน้ำชุมชนภายในเมือง ตามคลองต่างๆ โดยการเปิด-ปิดประตูอาคารควบคุมน้ำ รับน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา ในช่วงจังหวะน้ำขึ้น และระบายน้ำลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาในระย่น้ำลง เพื่อให้ น้ำในลำคลองต่างๆ มีโอกาสไหลถ่ายเทหมุนเวียนมากขึ้น เช่น คลองบางเขน คลองแสนแสบ คลองเทเวศร์ คลองบางซื่อ และคลองบางลำภู นอกจากนี้ การดำเนินการในลักษณะเช่นนี้ ยังมีที่โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังฯ จังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้สามารถป้องกันน้ำเค็มจากทะเลไม่ให้ไหลเข้าไปในแม่น้ำปากพนังและลำน้ำสาขา และสามารถระบายน้ำเสียจากบ่อเลี้ยงกุ้งและน้ำเปรี้ยวจากพรุไม่ให้ปะปนกับน้ำจืดที่จะใช้ในการเกษตรและการอุปโภคบริโภค

๒. “ไถธรรมชาติ” โดยทรงมีแนวพระราชดำริว่าเมืองใหญ่ทุกแห่งต้องมี “ไถธรรมชาติ” ไว้กรองสิ่งโสโครกน้ำเสีย โดยทรงใช้ฝักตบชวา ในการบำบัดน้ำเสียในโครงการบึงมักกะสัน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
๓. การเติมอากาศลงไปในน้ำ ดังตัวอย่างของ “กังหันชัยพัฒนา” ที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย
๔. โครงการศึกษาวิจัยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยระบบบำบัดน้ำเสีย กำจัดขยะมูลฝอย และการรักษาป่าชายเลนโดยวิธีธรรมชาติ โดยอาศัยป่าชายเลนในการบำบัดน้ำเสีย

จากที่กล่าวมาแต่ข้างต้น ล้วนเป็นพระอัจฉริยภาพในการบริหารจัดการน้ำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันส่งผลเป็นประโยชน์สุขต่อประชาชนและประเทศชาติอย่างยั่งยืน
